

Eesti kaitstud seened

ERAST PARMAS TO

Kolm aastat tagasi uueks saanud looduskaitseseadus seadis korralikult järje peale ka seente liigikaitse. Pikenes kaitstavate seente nimestik, nüüd on neid kokku 46. Esimese kaitsekategooria liike varem polnudki, nüüd on neid üheksa. Välja arvati üks liik – introductseeritud seederänni alt leitud siberi tatik: tulnukliikidele uues nimestikus kohta pole.

Euroopas on seened kaitstavate liikide hulka võtnud vaid kümme riiki, enamikus maadest piirduakse üksnes punaste nimestikega. Teadaolevalt on 30 maal neis nimistuis 11 (Bosnia ja Hertsegoviina) kuni 1460 liiki (Prantsusmaa); kokku hõlmavad punased nimistud 5506 seent, praegu on käsil nende kriitiline ülevaatus. Kui maha arvata sünonüümid (sama liik eri nimetuste all), kahtlased ja introductseeritud liigid, jääb järele 2923. Sellest hulgast püüavad seeneteadlased välja sõeluda need liigid, mida tuleks kaitsta kogu Euroopas. 2008. aasta lõpus loodetakse Euroopa seente punase nimistu mustand arutlusele anda ja 2010 sellele Rahvusvahelise Looduskaitseliidu heakskiit saada. Mõistagi osalevad selles mahukas töös ka Eesti seeneteadlased.

Punanimestike staatus pole eri riikides kaugeltki ühene. Mõnel pool on need ametlikud ja neid arvestatakse ühel või teisel määral looduskaitse korralduses. Teisal on punased nimistud poolametlikud, kolmandates maades vaid looduskaitse või seeneteadlaste omavahelise teabe kandjad.

Eesti punases raamatus on praegu 91 seeneliiki ja neid on silmas peetud nii looduskaitsealade kaitsekorralduses



Leht-kobartorik (*Grifola frondosa*) on Eestis oma leviku kirdepiiril. Tema viljakehad ilmuvad tamme jalamile vaid mõnel aastal ja kannatavad siis kohati raskelt, sest mõned uudishimulikud vaatavad silmade asemel kätega.



FOTO: URMAS TARTES

Taigapässikul (*Inonotopsis subiculosa*) on kogu Euroopas teada vaid kuus leiukohta, neist lõunapoolseim asub Eestis, ühes Alutaguse põlismetsas.

(eriti tsonerimisel), vääriselupaikade loomisel kui ka liikide kaitse alla võtmisel. Uus, praegustele rahvusvahelistele kriteeriumidele tuginev punanimestik saab valmis tuleval aastal ja võiks sisaldada umbes poolteistsada seeneliiki.

Kuidas seeneliike tegelikkuses kaitsta? Eks ainuke võimalik viis ole ikka kaitsta nende kasvukohti ja kooslusi, kus neid leidub. 2004. aasta seaduses on see päris täpselt sätestatud.

Esimese kaitsekategooria liikidel peavad olema kaitstud kõik leiukohad. Seetõttu tuleb väljaspool kaitsealasid asuvates leiukohtades luua püsielupaigad. Teise kategooria liikide leiukohtadest peavad samal viisil olema kaitstud vähemalt pooled, kolmanda omadest vähemalt kümnendik. Praegu on meil keskkonnaministri määrusega kaitstud 19 seeneliigi kokku 34 püsielupaika. Need on omamoodi väikekaitsealad, kus enamasti kehtib sihtkaitsevöönditega sarnane režiim. Meie loodud püsielupaigad seente kaitseks on Euroopas ainulaadsed.

Peale selle on 19 kaitsealuse liigi 56 leiukohta juba kolmandat aastat mükoloogide järjepideva seire all. Möödunud aastal jäid ligi pooled neist seentest nähtavale tulemata: sel-

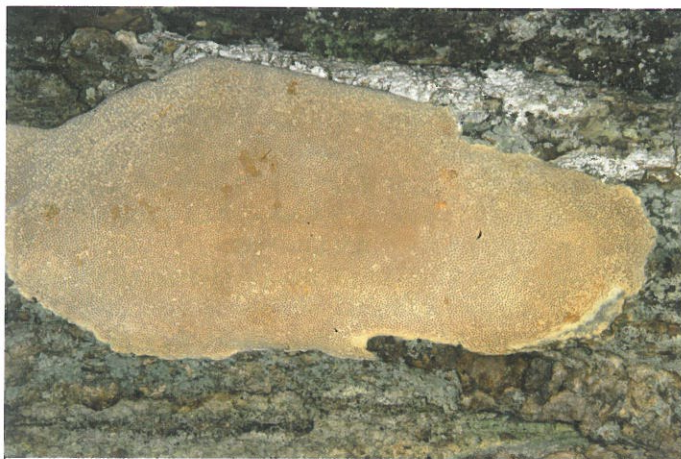


FOTO: VELLO LIIV

Roosakas tammenääts (*Pachykytospora tuberculosa*) on roosakate liibunud viljakehadega torikuline, kelle Eesti leiukoht (Saaremaal) vanade tammede okste allküljel on Euroopa põhjapoolsem. Naaberleiukohast eraldab seda üle tuhande kilomeetri.



FOTO: VELLO LIIV

Lilla põdramoka (*Sarcodon fuligineoviolaceus*) allküljel narmastega viljakehad on üleni violetsed või tumesinised. Euroopa 46 leiukohast kaks on Eestis, meist lõuna pool on kõige ligem Slovakkias, kust teda leiti viimati üle 30 aasta tagasi.



FOTO: VELLO LIIV

Kuldpiimane riisikas (*Lactarius chrysorrheus*) kasvab tammede all; tema piimmahl muutub õhu käes kiiresti väävelkollaseks. See liik on punases nimistus seitsmes Euroopa riigis Taanist Türgini.

Eestis on kaitse all 46 seeneliiki: I kategoorias 9, II kategoorias 27 ja III kategoorias 10. 2004. aasta looduskaitseaduse alusel on võetud kaitse alla 17 varem kaitseta liiki:

I kategooria:

poropoorik – *Amylocystis lapponica*
lõhe-lehtervahelik – *Leucopaxillus salmonifolius*
roosakas tammenääts – *Pachykytospora tuberculosa*
võrkheinik – *Rhodotus palmatus*
lilla põdramokk – *Sarcodon fuligineoviolaceus*
limatünnik – *Sarcosoma globosum*

II kategooria:

lepa-kärbseseen – *Amanita friabilis*
soo-maamuna – *Bovista paludosa*
lilla kukeseen – *Cantharellus melanoxeros*
Bloxami punalehik – *Entoloma bloxamii*
purpur-maakeel – *Geoglossum atropurpureum*
värviline lehtervahelik – *Leucopaxillus compactus*
luiteliudik – *Peziza ammophila*

III kategooria:

hall hundiseenik – *Boletopsis grisea*
taiga-peenpoorik – *Skeletocutis odora*
kuld-soverbiell – *Sowerbyella imperialis*
hiidheinik – *Tricholoma colossus*

II kategooriast tõsteti esimesse:

leht-kobartorik – *Grifola frondosa*
krookustorik – *Hapalopilus croceus*
taigapässik – *Inonotopsis subiculosa*

lest järeldeb, et mingi ala looduskaitse-ekspertiisi üheainsa hilissuve või aastagi jooksul alati teha ei saa.

Juba mitu aastat oli tuhandete teiste vääriselupaikade [1] seas vaid üks võetud ajutise kaitse alla esmajoones seal kasvavate seenharulduste tõttu. 2007. aastal sai see laiendatud kujul umbes ruutkilomeetriseks Liiva-Putla looduskaitsealaks [2]. Euroopa viiest seenekaitsealast on Liiva-Putla vist ainus, kus tähelepanu all on peamiselt metsaseened, mujal on tähtsamaks peetud rohumaade omi.

Kaitse paberil ja tegelikkuses. Möödunud aastavahetusel oli Eestis viis rahvusparki, 100 looduskaitseala, 131 maastikukaitseala, 143 uuendamata kaitseriimiga ala, mitu tuhat kaitsta soovitatud või (riigimetsades) ka osalt kaitstud vääriselupaika. Viimasel aastakümnel on kaitsealade asutamisel ja tsoonierimisel arvestatud mükoloogide ettepanekuid, näiteks Kurisoo looduskaitseala asutamise põhjenduses.

Mais 2007 oli meil 509 Natura 2000 loodusala, mis osalt kattuvad eelnimetatutega, osalt aga ulatuvad neist üle ja hõlmavad ühtekokku umbes 16% Eesti maismaast. Nende eristamisel küll seentele tähelepanu ei pööratud, kuid sinna nad sattusid nagunii.

Nende tõesti ilusate arvnäitajate taustal näib meie eluslooduse, sealhulgas seente kaitse olevat Euroopa ulatuses lausa kadestusväärse seisundis. Paraku on see kaitse rohkem paberil kui tegelikkuses.



FOTO: VELLO LIIV

Sarvharik (*Clavulinopsis corniculata*) on meie harikuliste seas üks ilusamaid – väike, graatsiline ja rõõmsavärviline. Iseloomulik on ta Saaremaa puusniitudel, justkui eelistades kasvada seal, kus ka taimestik on kaitse all. Euroopas on ta väga haruldane.

Hoogsalt alanud vääriselupaikade hoiu süsteem on hägustunud, selleks ette nähtud kulutuste raha pole kahel

aastal maaomanikeni jõudnud. Esimese kategooria kaitse all olevad seened on väärilise tähelepanu all väljaspool kaitsealad, looduskaitsealadel aga ootavad enamasti tsoneeringute kohendamist, olles seni paiguti hellas ooteseisundis. Kummaline on seegi, et Eesti kaitsealade sihtkaitsevööndites võib igaüks piiranguteta seeni korjata. Näiteks Austria Salzburgi liidumaal keelab seadus kõikjal korjata või hävitada mittesöödavaid või tundmata seeni.

Ja ikkagi! Osalt küll tänu Euroopa Liiduga ühinemisel võetud kohustustele on meil loodud head eeldused kaitste teiste elusolendite kõrval paremini ka seente liigirikkust.

Enamik kaitsealuseid seeneliike on huvilistele tundmatud ja oma tagasihoidliku välimuse tõttu ka vähe märgatavad. Saame siin tuttavaks kuue vähe tuntud, aga õige huvitava liigiga. ■

1. Martverk, Riina 2001. Vääriselupaigad – metsade rikkus. – Eesti Loodus 52 (11): 414–417.
2. Parmasto, Erast 2002. Liiva-Putla männik Saaremaal on kui loodud seenekaitsealaks. – Eesti Loodus 53 (7/8): 24–25.

Erast Parmasto (1928) on bioloogiadoktor, Eesti maaülikooli vanemteadur.

Tuulemäest vallavalitsuse pilgu läbi

Eesti Looduse juulinumbris on avaldatud Anneli Palo artikkel “Tuulemäe allikasood europrügila puhastusmärgalaks?” Seda lugedes valdas esmalt rõõm, et peale kohalike elanike on teisi, kes oskavad ja tahavad hinnata Kõlleste valla kaunist loodust. Väga kenasti on kirjeldatud rikkalikku taimeriiki, Tuulemäe allikasoodu asukohta ning kaunidust.

Kahjuks ei ole artikkel lõpuni päris tõene. Tuginedes kolmele Martin Pau kirjutisele, kirjeldab Anneli Palo olukorda, kus planeeritava prügilaja rajamine on ohtu seadnud Tuulemäe allikasood. Loos mainitakse Kõlleste valla üldplaneeringu raames algatatud Kagu-Eesti regionaalse jäätmeäitluskeskuse asukohavalikut ning ühe võimaliku kohana on kõne all allikasood lähedal asuv Markuse kinnistu.

Tõsi, Markuse kinnistu on üks kolmest võimalikust prügilas kohast, mida Sweco Eesti on oma uuringu põhjal välja pakkunud. Kuid kindlasti pole tegu ühe perspektiivikama prügilas kohaga, nagu väidab artikli autor Anneli Palo, pigem vastupidi. Kindlasti aga ei olene asukohavalik üksnes hoonete olemasolust kinnistul, vaid eeskätt lähtutakse loodusli-

kest teguritest.

Tuulemäe loos on põgusalt juttu ka Euroopa Liidus kehtivatest prügilas rajamise nõuetest, samuti võimalikust müra ja ebameeldiva lõhna tekkest prügilas lähikonnas. Seejuures jääb mulje, et loo autor on pigem lähtunud emotsioonidest ja ajakirjandusest hangitud argumentidest ning ilmselt pole põhjalikult tutvunud eespool mainitud Euroopa Liidu nõuetega. Keeruliste otsuste langetamisel – seda on kahtlemata ka prügilas rajamine – ei saa paraku toetuda emotsionaalsetele seisukohtadele, vaja on siiski lähtuda uuringutest ja erapooletust argumenteeritud teabest.

Kas Kõlleste valda rajatakse prügilas või mitte, ei ole veel sugugi selge. Ükski paik siin vallas ei ole nüüdsel ajal rohkem ohustatud kui mõni teine. Otsus tehakse valla üldplaneeringu käigus, seejuures väga tõsiselt kaaludes erisuguseid uuringuid ja elanike ning looduse heaolu. Pealegi ei ole praegu veel teada, mida täpselt oleks vaja rajada: kas üksnes jäätmete ladestusala või ladestusala koos sortimisjagumaga. Samuti pole selgust ladestatava prügi mahu kohta.

Et olukord selgem oleks, pean vaja-

likuks anda lühike ülevaade toimuvast ja plaanidest. Tänavu 15. augustiks esitab Kagu-Eesti jäätmekeskus Kõlleste vallavalitsusele täpse ülevaate, milliste tingimuste ning mahtudega prügilat on vaja: täpsustatakse prügivooegade ennustatavad hulgid, vajaliku ala suurus jne. Alles siis saab hakata hindama asukohti. Oluline on märkida, et üldplaneeringuga tegeleb ka loodus-, vaatamis- ja muinsusväärtuste töörühm, kuhu kuuluvad nende alade spetsialistid. Seega ei ole põhjust muretseda, et loodushoiuga seonduv tagaplaanile jääb.

Arvatavasti sattusid muidu nii kaunisse artiklisse ebakõlad sisse üksnes seepärast, et autor ei võtnud vaevaks põhjalikumalt uurida Tuulemäe tausta. Kuid tihtipeale on tõene teave vaid ühe telefonikõne või kirja kaugusel. Seepärast sooviksin panna südamele kõigile, kes ajakirjaveergudel arvamust avaldavad, et alati tuleks koguda teavet võimalikult otsestest allikatest. Uskuge, lugejad oskavad seda hinnata, eriti arvestades, et tegu on tõsiselt võetava loodusajakirjaga. ■

PIRET TOMSON, Kõlleste vallavalitsuse arendusõunik